

ס פ ר י ה פ י ל ו ס ו פ י ת

יו"ל ע"י

הד"ר יהודה יונוביץ

כתבי

פילון האלכסנדרוני

מתורגמים מיוונית לעברית

ספר ראשון:

על בריאת העולם

תרגום ד"ר יצחק מן

ערך בצרוף מבוא והוספות

ד"ר משה שנקָה

ירושלים

תרצ"א

כל הזכויות שמורות

Copyright, 1931, by Dr. J. Yunovitch,
Jerusalem.

דפוס עזריאל, ירושלים.

ה ק ד מ ה

גלגולים שונים ומשונים עברו על עמדתו של פילון בעולם היהודי. בתקופתו וזמן רב אחריה אין למצוא כמעט כל עקבות של השפעה מצדו על היהדות, בעוד שזמן קצר אחרי מותו נעשה פילון לגורם חשוב בעולם הנוצרי, ובהשפעתו על המחשבה הנוצרית הוא תופס מקום כאחד מאבות־הכנסיה הגדולים. בעיני העולם הנוצרי הוא נחשב כאחד מהם. עקבות כל־שהם של השפעת פילון על היהדות במאה התשיעית והעשירית גילה פוזנסקי (עי' להלן הערה 3 בעמ' XXXIII). רק אצל עזריהו מן האדומים, ב־מאור עינים' שלו, יש למצוא ידיעת־מה על תורתו של פילון, או כמו שהוא קורא לו 'ידידיה', אולם הוא הכיר אותה רק מתוך תרגום רומי, ולא מן המקור עצמו.

עברו דורות רבים, ורק במאה הייט מתחילים החוקרים היהודיים לטפל באישיותו. ואולם עד היום הזה אין היא עדיין ברורה לנו כל צרכה, לא לחוקרים הנוצרים ולא לחכמי היהדות. דומה, שלפעמים מפריעות דעות קדומות בעד ההשגה הנכונה של פילון. די להביא כאן שתי דעות קיצוניות: 'יִכְרַד רֵיִטְצֶנְגְּשְׁטֵיִן, למשל, חוקר הדת העתיקה, בספרו 'מחקרים לסוֹנְקְרַטִיסְמוֹס העתיק', עמ' 30, מסכם את דעתו על פילון בדברים אלה: "...והרי רחוק הוא מן היוונית, כרחוק מזרח ממערב, אם כי הוא מתנה אהבים את ההשכלה הזאת. גם פילוסוף איננו, ולא עוד אלא שאין לו אפילו כל יחס של התענינות פנימית לגבי פילוסופיה. יחא בזה משום מתן כבוד, למעלה מן המדה, אילו רצינו לציינו בתור אקלקטיקן; אין הוא רוצה אלא להבליט את השכלתו ולתבל את דרשותיו בקישוטים פילוסופיים זולים, שלקט אותם ממקומות שונים ללא כל שיטה. אמן ווירטואוזי בקליטת רגשותיהם של אחרים ובהבעתם כאילו הם משלו, גנדרן בהרצאותיו — הרי חסר הוא, בתור אישיות דתית, עמקות, בכדי להיות מוֹסְטִיקָן, וחסר הוא הכח הדרוש, בכדי להיות נביא. אין הוא אלא מרומם את הנפש, וכך הוא נשאר ללא כל השפעה, לא על

היוונות ולא על היהדות, מפני שהוא רוצה למצוא חן בעיני שתייהן...¹). לעומת זאת השהה את דעתו של המלומד העברי יוסף קלוזנר, ב-היסטוריה ישראלית" חלק ד', עמ' 50 ואילך, שמגדירו כ-פילוסוף יהודי גדול" (שם עמ' 65) ומעמיד אותו בשורה אחת עם בן-גבירול ושפינוזה.

עדיין לא הובררה כראוי מהותו של פילון כאישיות וכתופעה בתולדות הרוח האנושית. היסוד לחקירה מדוייקת נמצא כבר בידינו בהוצאה הבקרתית של כתביו, אמנם בלי הקטעים ובלי הספרים שנשתמרו רק בתרגום הארמני (האחרונים עתידים לצאת לאור ע"י מלומד יהודי). יש לציין כיום התעוררות מרובה בקרב החוקרים של בני דורנו בנוגע להבנתו של פילון. הדחיפה לכך נתן יצחק היינמאן בעבודותיו החשובות במקצוע זה. הוא עורר ביחוד את השאלה: מה הם האלמנטים היהודיים והיווניים, שאפשר לגלות אותם באישיות זו, על יסוד של אינטרפרטציה היסטורית ונתוח זהיר. וטוב, שנמצאים כעת כמה חוקרים יהודיים המטפלים בפילון, שהרי דרושה התעמקות מיוחדת בהרגשותיו ובהוויותיו, כדי לחרוץ עליו משפט שיהא הולם אותו כל צרכו.

כמעט שלא ניסו עד כה לתת לפילון צורה עברית. הנסיונות המועטים בנידון זה רשומים אצל יוסף קלוזנר, שם, עמ' 65²). בזמן האחרון פרסם ד"ר אהרן קמינקא תרגום עברי של קטעים אחדים מתוך כתביו של פילון (העולם, 1926, עמ' 238 ואילך, 266 ואילך, 295 ואילך, 313 ואילך, 339 ואילך).

ליתן לפילון צורה עברית – אין זה תפקיד קל כל-עיקרו. וגם תרגומו של ספרנו לא היתה עבודה קלה. החומר עצמו מושך אל הסגנון התנכ"י; ביאוריו של פילון – אל הסגנון הפילוסופי של ימי-הביניים; אולם עצם שפתו וסגנונו של פילון, המצטיינים בשפע הליניסטי, בגמישות, ברוחב הבנין של המשפטים ובאוצר של מלים – כל אלה מושכים אל הסגנון של העברית המודרנית. מתפקידו של המתרגם למצוא את שביל הזהב. אבל החובה הראשונה היא: להשאיר נאמן לטכסט. ואולם

(1) בדומה לכך – ווילאמוביץ ב"תולדות הספרות היוונית" (מהדורה שלישית), עמ' 231 ואילך. השהה דעתו של אדוארד מאיר: Ursprung u. Anfänge des Christentums, חלק ב', עמ' 366.

(2) כדאי להעיר, כי בכרך של יוסף פלעש (פריג, 1838), שבו נתפרסמו התרגום של "חיי משה" והספר על "כת האיסיים ותרפתים", ניתן גם "ספר רביע"י, הכלול עשרת הדברות". על ידו יצא לאור עוד ספר עברי: פילון האלכסנדרוני. "מן היורש דברי אלהים" ... הועתק ללשונו הקדושה ממני יוסף פלעש, פריג, דפוס י. ל. לנדאו, 1830.

תחומים נקבעו לה לנאמנות זו ע"י השפה עצמה. אמנם על המתרגם לשאוף לכך, שתרגומו ינתן בצורה כזאת, שגם המחבר עצמו היה בוחר בה — אילו היה כותב את ספרו בלשון התרגום. אולם זו היא דרישה אידיאלית. וע"כ לא נשאר לנו אלא להעתיק את הטכסט, בתחומי הלשון של התרגום, בצורה פוטוגרפית, כביכול. ביחס לפילון ההליניסטי אין להשתמש בהערה, שהביע פעם אחד ממתרגמיו של אריסטוטלס, כי צריך שנוכל לחזור ולבנות את המקור מתוך התרגום. לשם כך בטוייו של פילון אינם שנונים כל צרכם, ואף ההבדל העצום באפיון של שתי הלשונות, היוונית והעברית, מפריע. הבנת צורתו האמתית והאדאקוואטית של המקור, שצריך להסיקה מתוך התרגום, נובעת מן הבנת המקור עצמו, כמו שהוא, ולא הבנת המקור מתוך התרגום, ואם גם ניתן בצורה המושכת את הלב ביותר. אף אנו היינו יכולים לבחור בצורה רצויה יותר ולהקל ע"י כך על הקורא, אולם יחד עם זה היינו גודרים את הדרך בעד הבנת תכונתו המיוחדת של פילון. שכן רק בעקיפין, מתוך שאתה עומד על צורתה הראשונה של חוית הסופר, כפי שהביע אותה בדבריו המקוריים, הוה אומר: מתוך חקירת המקור — ואם לא המקור, כי אז, לפחות, תרגום המתקרב למקור עד קצה הגבול של אפשרות — אתה יכול לחדור לתוך מהות הספר ומחברו. אם פושטים ממנו את צורתו המקורית — ובתרגום הרי אי-אפשר אחרת —, אנו נוטלים יחד עם זה מקצת מן המהות שלו. וע"כ מן ההכרח הוא לשמור על צורת המקור, עד כדי המכסימום הניתן בגבולותיה של לשון התרגום — אם רוצים להרגישה, ולו במקצת, בחלוף-צורתה. מטעם זה תרגמנו כמו שתרגמנו: דבקים במחשבה הפילונית ובצורתה, עד כמה שאפשר היה.

נסיון ראשון זה, להוציא ספר אחד מכתבי פילון בעברית, מיועד לקורא עברי משכיל סתם, ותפקידו של התרגום הוא: ליתן לו סיוע כל-שהוא לשם הבנת היהודי המיוון החשוב הזה. הוצאה זו היא: editio minor (מהדורה קטנה), פופולארית יותר), שכן ההוצאה הגדולה, שהתחלתי מכין אותה, היתה דורשת עוד שנים אחדות עד כדי סיומה. וכך אני מוסר בזה לקורא העברי מהדורה קטנה זו, שאין בכוונתה לגלל לפני הקורא את שפע הפרובלימות בקשר עם חקירת פילון: על הפילוסופיה, על תולדות המסורת הדתית, המושגים הקוסמוגוניים, הספרות היוונית וכו', אלא רוצה היא לפתוח פתח קטן לעולם חדש, שעד כה לא זכה להתענינות מספקת מצד המשכילים. וכן לא הרביתי במקומות מקבילים מתוך פילון או סופרים אחרים, אלא הצטמצמתי בהערות הנחוצות ביותר — זולת בפרקים הראשונים —, בכדי

לעזור לקורא ולעורר בו את ההתענינות לשם הבנתו של פילון. אם ההערות אינן כולן ימצור אחד, הרי יש למצוא את הטעם בדרישה להתחשב עם הצרכים המיוחדים של הקורא העברי. גם תפקידו של המבוא הוא, להדריך את הקורא ולהכינו לקראת ההבנה של פילון. המבוא מכוון אמנם רק לסייע בהבנת הספר על בריאת העולם. אולם היות וספר זה הוא הראשון מכתבי פילון, הנמסר עתה לקורא העברי, מן ההכרח היה לעמוד לפעמים על פרטים אחדים, השייכים לספריו האחרים של פילון ואל אישיותו בכלל. אם יהא במבוא משום מתן סיוע לקורא, שידע באיזה כוון עליו לחפש ולחקור, בכדי להגיע להשגה הנכונה של פילון – הרי הוא ימלא את תפקידו. סקירה שלמה להבנת הספר לא יכלתי ליתן. רק על הקומפוזיציה עמדתי בפרוטרוט. השתדלתי להצטמצם במסקנות החקירה על פילון, שהגענו אליהן עד היום הזה, ולא לעמוד על דברים מסופקים או להדגיש את הדברים, שבהם דעתי שונה מהדעה המקובלת. להתוכח על פרובלימות מסימות לא רציתי, כי לא כאן, בהוצאה זו, המקום לכך.

יסוד לתרגום זה שמש הטכסט של כהן בהוצאת כהן וֹנְדֶלְנֶד. המקומות המועטים, שבהם אני חולק על הנוסח ונסיתי לתקנו, ציינתי בנספחות. ביאורים לכך אתן במקום אחר. עד כמה הספרות המדעית, למשל, ספרו של י. ג. מילר בפירושו לספרנו וההערות בהוצאה הגרמנית של ל. כהן, היו לעזרתי – יכירו המבינים. את החומר של המקומות המקבילים בספרות המדרשית והתלמודית לקט בעיקר המתרגם עצמו, ד"ר מן. בביאורים המתמטיים שבהערות יכיר הקורא בתודה ידו של מומחה במקצוע זה, הנ"ל. לו אני מכיר תודה גם בעד מתן צורה עברית למבוא. התרגום בחרוזים של האלגיה לסולון נעשה בידי המשורר שאול טשרניחובסקי. תלמידי, מר גדליהו רוגוזניצקי, עבר בטובו על התרגום בהשוואה אל המקור והועיל בהרבה מקומות לתקונו. חברי פרופ' רות וד"ר בנעט קראו את המבוא והעירו הערות לטובת הענין. הד"ר י. יונוביץ הקדיש לתרגום זה התענינות רבה, שהיתה לטובת הספר. לכולם נתונה תודתי.

משה שֶׁנְכָה

ירושלים, האוניברסיטה העברית
אור ליום כ"א בשבט תרצ"א (7.II.1931)